

postelji. Imel pa je pobožno mater, in ta je toliko časa jokala na gomili njegovi, da se je Bog usmilil grešnika in mu oprostil vse brezštevilne pregrehe. Poveličal pa je gospod Bog tudi máterino solzo, da je prikipela kot hladen vrelec iz grešnikovega groba!»

Tedaj je začul moj duh glas angelja Azraela. In le-tá mi je govoril: »Poglej na okrog, in spoznàj, kam te je zopet postavila močočna roka božja!«

Pred mojim duhom se je pričel dvigati zida obok, više in više, dokler se ni vse izgubilo v jasni zrak. Hipoma je izginilo ozidje, in pred očesom moje duše je ležala v meglo zavita bela Ljubljana, kakor je bila pred 2000 leti. Po blatni cesti se je vil mrtvaški izprevod proti pokopališču Svetega Krištofa. Le malo ljudij je stopalo za pogrebom, in ni ga bilo očesa, v katerem bi se videla solza. Začul sem tudi óno žalostno, tanko zvonjenje s stolpa svetega Krištofa, ki označnja vsemu svetu, da je zopet padel klas na tisti vesoljni njivi, kjer noč in dan s svojim srpom neumorno deluje večna žanjica — bleđa smrt! Hipoma se je tudi odprla zemlja pred mano, in stal sem ob grobu, kakeršne so pred 2000 leti kopali mrličem. In ko je dospel izprevod na mesto, kjer sem stal plah in trepetajoč, odložili so krsto in jo izpustili zemlji v osrčje. In Azraelova roka mi je odkrila vse, in zrl sem v krsto, in ugledal ondu ostanke svojega prvega telesa, kakor so ga pokopali leta 2000. po Kristusovem rojstvu! Takó si me, večni angelj Azrael, leta 4000. po Kristusu privédel do prve moje gomile!

(Dalje prihodnjič.)

Razmere gorenjskih kmetov okolo leta 1500.

Po arhivnih virih spisal Anton Kaspret.

I.

Nova dôba je napočila gorotanskim Slovencem, ko so jih podjarmili Franki. Nemški oblastniki so si usvojili deželo in nje prebivalce ter oboje razdelili med sabo. Kdor se jim je uprl, zaslužnili so ga, da je robotal na polji ali opravljal domača dela. Sčasoma so porobili na osnovi fevdstva malone ves národ, dasiravno so mu pustili stan in svet, dom in zemljo.

Sužnim kmetom je bila dolžnost, da so razven potrebnega živeža oddajali graščaku vse pridelke in obrodke. Sužnik je bil graščaku stvar, s katero je ravnal po svojem razsodku, kakor z drugo stvarjo imovine svoje; smel ga je kakor živino prodati, zamenjati, podariti in ga preseliti drugam. Vrhu tega je bila sužnost dedna in je prehajala od roda do roda.

Težki jarem prvotne sužnosti je zlajšalo blažeče krščanstvo. V starih časih so se sklepale zakonske zveze med sužniki le po volji graščakov. Ako ta ni priznal sklenjenega zakona, tedaj ni bil veljaven; celó pravico je imel, razvezati zakonca in prodati družo. Ta in še marsikatera druga surovost se je končala, ko se je okrepilo in uveljavilo katoličanstvo. Najprej je zahtevala katoliška cerkev, da so se sklepali zakoni po cerkvenih zapovedih, in papež Adrijan († 1159. leta) izrekel je odločno, da se zakonski robovi nikakor ne smejo razporočati. Odslej so prestale samovoljne razveze poročenih sužnikov, in njih otroke so priznavali za zakonske. Le jedna dolžnost je vezala zaročence: morali so graščaku za ženitveno dovolitev plačati ženitnino (maritagium).

Toda ne samó cerkvi, ampak tudi graščakom je bilo na korist, da se je sužnim kmetom zlajšalo breme. Kmetje, s katerimi se je ravnalo kruto in trdosrčno, pobegnili so v mesta in trge, ali pa so se zatekli k pravičnejšim graščakom. Kolikor več kmetov je pobegnilo, toliko več je izgubil graščak dohodkov. Da so sužni kmetje često uhajali v mesta in trge, o tem pričajo vedne pritožbe kranjskih vlastelinov. Ako je hotel graščak sužnika pridržati zemlji svoji, moral se je odreči nekaterim preobtežnim pravicam. Prepustil mu je del zemljiških prihodkov, in odslej je bilo pridnemu hranljivemu kmetu sploh mogoče, pridobiti si osebno posestvo, s katerim je smel ravnati po svoji volji. Ali tudi to olajšilo ni popolnoma zadovoljilo kmeta; zató so morali vlastelini še dovoliti, da je prehajala pravica do zemljiškega uživanja na sužnikove otroke ali sorodnike.

Od XIII. veka so bila vsa zakupna zemljišča dedna; graščine so le jemale od dediča najdebelejšega vola, od vdove najlepšo obleko za mrtváščino, kakor se še dandanes davek plačuje od dedščine.

Še bolj se je uredilo razmerje kmeta in vlastelina, ko so jeli zapisovati dolžnosti in davščine podložnikov v graščinske urbarje. V teh niso bili natančno zaznamenovani samó davki, oziroma graščinski dohodki, ampak zapisano je bilo tudi, kakšno tlako in koliko dnij v tednu je moral posameznik tlačániti. Kar se je določilo, vezalo je do-

tičnika in dediče njegove. Napósled so se razmere tlačánov gledé na davščino, tlako, posedbó, užitno svojino in dedinsko zapustitev toli zboljšale, da je bilo med kmetom slobodnjakom in tlačánom le malo razločka.

Po takó urejenih pravnih odnošajih se je skoro okreplil kmetski stan. Že v začetku XIII. veka stojé povsod sêla, vasí in majhni trgi; zemljo v najodležnejših dolinah in na visokih planinah so ukoriščali. Kmetje, razvrščeni po srenjah, imeli so svoje zборе, pri katerih so se čitale njih pravice in dolžnosti in razpravljale njih težnje in pritožbe. Ako je bilo treba poravnati prepire, sestavili so posebne komisije, pri katerih so sodelovali njih zastopniki. Prvo mesto v občanih je imel župan, ki je branil pravice posameznih kmetov proti graščákom in pravice graščákove proti kmetom.

To uspešno napredovanje so jele ovirati proti koncu XV. veka razne okolnosti; v notranji Avstriji, sósebnó na Kranjskem je pretila kmetom celó nevarnost, da izgubé vse pridobitve prejšnjih časov.

Veliko nadlog so provzročali kranjskim kmetom osebni bóji, kakor tudi notranje in zunanje vojne. Hudi časi so napočili deželi kranjski, ko je Andrej Baumkircher s tovariši svojimi razgrajal po deželi. Toliko škode je napravil dolžnim in nedolžnim prebivalcem, da se ne dá popisati. Ker ni Friderik III. storil ničesar, da bi poplačal najemnike Baumkircherjeve, morala je dežela za cesarja plačati dolgove in najemščine, ako se ni hotela pogubiti. Naložil se je takozvani o s e b n i d a v e k vsem stanovom. Plačevali so po svojih dohodkih škofje, opatje, duhovniki, grofje, baroni, gospodje, vitezi, plemenitniki, meščanje, trgovci, rokodelci, hlapci, vdove in vsak kmet na svojem posestvu po jeden goldinar; kdor pa je imel célo pristavo, po 24 vinarjev; na celem zemljišči 12 vinarjev, gostáč in kočar po 8 vinarjev, vdova polovico tega, kar bi moral plačati mož, dečki, déklice, celó dojenci po 4 vinarje. ¹⁾

Skoro po teh zmedah pridere še grozovitejši sovražnik v deželo. Od leta 1471. so Osmani skoro neprestano napadali notranjo Avstrijo, posebno Kranjsko, katero so v 22 letih, od leta 1471. - 1493. oplenili in opustošili osemnajstkrat, ne da bi se jim kjerkoli postavili krepko v bran. ²⁾ Kakšen hrup je bil v kmetih, to pripoveduje letopisec Unrest z nastopnimi besedami: »Po plenitvi so zakričali vsi kmetje: Zakaj se niso gospodje in plemenitniki postavili Turkom v bran? Zakaj so jim

¹⁾ Unrest, letopis p. 565—569.

²⁾ Prvi turški konjiki so prihruli na Kranjsko leta 1396.

prizanašali? Nemara, da je 'junaška' gospôda skrivaj potegnila s Turki?« — Ne gledé na škodo, katero so Turki provzročili kmetom, da so jim opustošili polja in travnike, požgali poslopja in hiše, in odvedli jetnike v sužnost — samó leta 1475. so ujeli 20.000 ljudij in požgali 200 vasij — zahtevale so se od kmeta še druge oprave.

Ker jih ni ščitil niti deželni vladar, niti jih ni branilo deželno plemstvo, dasi je bila to obema dolžnost, sezidali so si kmetje samí taborišča. Ogradili so namreč griče ali pa utrdili cerkve; in sémkaj je pobegnilo kmetsko ljudstvo z imovino svojo, kadar so se bližale tolpe razbojniške.

Razven tega so morali kmetje tlačániti še pri utrjevanji mest in trgov. Cesar Friderik je leta 1475. ukazal vsem prelatom, plemenitášem, oskrbnikom in uradnikom na Kranjskem, da morajo v ta namen pošiljati svoje sužnike in podložnike v mesta, kadarkoli bi zahteval deželni glavár. Z enakim ukazom (dné 23. vinotoka leta 1492.) je naročil vsem podložnikom, bivajočim okolo dve uri hodá od kočevskega mesta, da morajo tlačániti pri obzidavanji in utrjevanji mesta.

Ti ukazi so le zadeli kmete, naseljene blizu mest, toda cesar Friderik je razglasil še drugo povelje, ki je bilo na kvar vsem kmetom.

Znano je, da so imeli v tedanjih časih le meščanje pravico tržiti. Zategadelj in da se odškodijo meščanje za žrtve, katere so prinašali o vojni, prepovedal je cesar kmetom večkrat, da ne smejo tržiti z živino, vinom, žitom in drugimi živili na kmetih, cerkviščih ali drugje zunaj mest. Opiraje se na take ukaze, prepovedala je bleška gospôščina leta 1502. obá sejma pri cerkvi Sv. Jovana v Bohinji; ¹⁾ takisto so dali Rádovljíčanje leta 1515. trikrat oklicati, »da nihče ne smé na kmetih kupovati ali prodajati; kdor prodaja drugje, plača 5 mark šilingov globe;« ²⁾ celó obrtnikom in krčmarjem so prepovedali, da bi obrtovali na deželi.

Silno razljučeni so bili kranjski kmetje zató, ker so si vlastelini trudili svoje dohodke pomnožiti s tem, da so zvišali vse davščine, denarne in osebne, katere so jemali od podložnikov svojih. Omenili smo že prej, da so bile vse dolžnosti in davščine podložnikov in njih upravičene terjatve zaznamenovane v graščinskem urbarji. Toda zaradi

¹⁾ Iz bleškega arhiva VIII. Vire, na katere se sklieujemo, priobčili smo v izvestji muzejskega društva leta 1889. (I.—XII.)

²⁾ XI.: »dass niemant solt nicht verkauffen oder kauffen auf dem gay, sunder in der stat Radmannstorff« i. t. d.

mnogih dolgotrajnih vojskâ, v katere sta bila zapletena Friderik in Maks, nalagalo se je plemiškim posestnikom čimdalje več davkov. Ko plemstvo napósled ni izhajalo z urbarskimi dohodki svojimi, nakladalo je podložnikom davščine več, nego je bilo določeno v urbarjih. Da se iztérjajo redni in izredni davki, katere sta zahtevala cesar Friderik in Maks za vojne svoje, da se dalje pokrijejo troški za dragoceno orožje in se gradovi dobro ohranijo, zvišali so vlastelini vse davščine in vrhu tega uvedli nove naklade in nenavadno tlako.

Često se je pripetilo, da so umorili sužnike, odvedli jih v sužnost, ali da so ti zaradi prevelikih davkov ostavili zemljišča in šli služiti k meščanom ali pravičnejšim graščákom. Ako so ostala zemljišča neobdelana, ako se njive niti niso posejale za silo, odškodili so se graščáki za izgubljene dohodke s tem, da so zahtevali tem več davščin od ostalih tlačánov.

Silno slabo se je godilo podložnikom zastavljenih graščin. Imetniki in upravniki takih graščin so povišali vse davke in sléharo tlako, da bi se le kolikor móči okoristili, dasiravno so bili zavezani z reverzi, zahtevati le davke zapisane v urbarjih. Kadar se je pobirala deželna naklada, katero so razpisali stanovi na posamezne graščine, naložili so graščinski imetniki vsoto, katero bi morali plačati sami, svojim podložnikom; ti so tedaj poleg navadnih urbarskih davkov plačevali tudi izredne naklade. Zaradi takovega tlačénja so se pritožili med drugimi tudi stodvorski občanje v Bohinjski dolini leta 1500.: »Mi tlačánje cesarskega veličanstva prosimo prav ponižno, da nas ne tlačijo, da ostane pri tem, kar je bilo doslej, sicer ostavimo zemljišča, zakaj prehudo nas zatirajo in obtežujejo; često smo potožili nadloge svoje, toda le malo se je obrnilo na bolje.«¹⁾ Takih nezadovoljnih podložnikov je bilo baš na Kranjskem mnogo; ko so namreč izmrli ortenburški in celjski grofje (leta 1457.), zastavil je cesar mnogo graščin plemenitnikom in ministerijalcem.²⁾

Ker so se toli pogostoma poviševali davki, bili so kmetje do cela preverjeni, da se z uplačanimi vsotami okoriščajo le graščáki, ne pa cesar; in to mnenje je vznemirilo celó blagomisleče in zvesto udane podložnike. Takó so se leta 1490. pritožili Selčanje, Ločanje in Želez-

¹⁾ II.: »Wir der kays. Majestät armleut piten mit aller vnterthänigkeit vns bey alt herkhomen nit gedrungeu werden« i. t. d.

²⁾ Zastavljene graščine so bile v XVI. veku: Bela peč, Rádovljica, Smlednik, Nadkamen, Primskovo, Naklo, Postójina, Vipava, Senožeče, Prem, Planinski grad (Haasberg), Logatec, Predjama, Lož, Reka, Devin, Pazin, Kočevje, Ribnica, Dobro polje, Svibenj, Gamberg, Poljane, Kostel.

nikarji pri brižinskem škofu Sikstu zaradi prevelikih davkov. Za blaginjo svojih podložnikov skrbeči knez je poslal pritožnikom pismo, v katerem jih je poučil o resnični porabi plačanih davkov in zajedno zagotovil, da jih sploh ne misli obložiti z novimi davki, kakor drugi graščáci. »Kolikokrat smo vam odpisali, da nismo obdržali ne vinarja, ampak stanovi prejemajo denar in sicer za vladarja in cesarja našega. Kakó morete tedaj rêči, da pobira upravnik denarje záse ali za nas? — Rekli smo tudi našemu upravniku, da ne mislimo nobenega podložnika obtežiti z novimi davki, ali zahtevati od vas, česar niste dajali prednikom našim. Zatorej bodite pokorni in izkažite se našemu upravniku, kakor je pristojno nam in škofiji naši.«¹⁾

Navzlic tem zagotvilom so ostali kmetje pri svojem prvem mnenji. Še 1815. leta so izrekli bohinjki Česnjičanje v pritožbi, katero so poslali cesarju, da ne bodo dajali nobene naklade. Samó če bi jih cesarsko veličanstvo sámó zahtevalo od njih in v ta namen naravnost poslalo občanom zapečatenó pismo, hočejo radovoljno dati vse, česarkoli bode želelo cesarsko veličanstvo, in če treba, žrtvovati tudi življenje in imenje, in mu vselej, ponóči in podnévi biti podložni.²⁾

Iz zagovora bleškega graščáka razvidimo, da so oponosne besede, s katerimi so kmetje graščákom očitali nepošteno poslovanje z deželnimi nakladami, globoko zbudle dotičnike. »Ne dopuščam kmetom, da bi me tožili brez pravega vzroka; toda mogoče je, da niso nekateri samí opravili davkov, temveč zvalili jih na reveže; ko bi hotel, lahko bi imenoval take, ki niso plačali 2 glđ. Naj tožijo cesarsko veličanstvo, jaz nisem denarja zapravlil, celó na izgubi sem, ker sem večkrat iz svojega denarja kmetom posojal za davek, ne da bi mi povrnili kaj: táko zahvalo imam od ‚poštenih‘ kmetov.«³⁾

Med vsemi vojnami, v katere se je zapletel cesar Maks I., bila ni nobena pogubnejša kranjskim kmetom in drugim deželánom, nego benečanska. Niti trgovine niti prometa ni bilo, vse ceste in potje, po katerih so Kranjci gonili živino na Laško in vozili žito, platno, sukno in druge izdelke na pródajo, bili so več let zaprti. Poleg tega je cesar po svojem kancelarji vedno zahteval od stanov denarne pomoči, in

¹⁾ »Dopisovalne knjige« škofa Siksta v nadškofijskem arhivu monakovskem; objavil F. M. Mayer v »Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen,« 15. letnik, 1878.

²⁾ Poglej listino IX. na str. 138 izvestja muzejskega društva 1889. leta

³⁾ Prim. list XII. na str. 145. in 146.

če so mu tudi izprva prošnjo odbili, napósled so se mu venderle udali in mu privolili vsaj nekaj terjavščine. Vlastelini in graščinski imetniki so naložili te vsote svojim podložnikom, ki so morali napósled plačati vso naklado. Zató so bili nakladni deleži precèj visoki: zemljáki in polzemljáki so plačevali po 10, 14 in 20 goldinarjev.¹⁾

(Dalje prihodnjič).

Móžu vzórniku.

(Pesniku * * * za dan 19. sušca leta 1891.)

Smotri njega solnénočisti,
Blágo sléharo teženje,
Delo njemu je življenje,
Vedno mož ostane isti.

Mnogo videl móž po sveti,
Tebe njih spoznal sem diko,
Duši svoji vértal sliko,
Ki se mi spopolni z leti.
Velik pósel je — živeti.
Kdor vrší ga brez zavisti,
Brez sebičja — móž je tisti;
S srcem um — glasilo zmage,
Njemu vse so misli blage,
Smotri njega solnénočisti.

Volje trdne sklep železni
Zlè ovire v prah razdeva;
Ž njim vzajemno mílo seva
V dušo móžu svit ljubezni;
Tuj mu dih je strastij jezni.
Vsako vzórno koprnenje,
Hrana njega je poštenje,
Čústva tajna in očita,
Vsa so v móži plemenita,
Blágo sléharo teženje.

Sklep najskromnejši — resnica
Dela dá mu pólje širo; —
Če sreč je móžu mirno,
Kaj mu ljudska govorica!
Zadovoljnost mu družica,
Sreče drag izvòr — trpljenje,
Delo — vztrajno hrepenenje,
Dókler v grob ga zémlje črne
Smrt napósled ne zagrne —
Delo njemu je življenje.

Kakor solnce, ki prisije
Svètlo v jutru od izhoda,
Z nébnega na večer svoda
Svètlo se za góro skrije:
Dókler truden ne počije,
Mož takó v kreposti čísti,
Záse ne lovčé koristi,
Kar je vzgojil v krepki duši,
Nikdar v pódlosti ne ruší —
Vedno mož ostane isti!

Stébor.

¹⁾ X., na str. 139.; XI., na str. 143.

Cerkev. Ali iskrenemu Slovanu skoro ni bilo prebiti v madjarskih »Švabi«, in zato se je leto dni preselil v Temešvar, kjer je ostal do leta 1881, kot kapelnik pravoslavne stolne cerkve; ondu je tudi osnoval glasbeni zavod skupno z bivšim svojim součencem, svakom Jožefom Hajkom. Ko pa mu umrè hčerka Marinka, preseli se globoko užaljen v hrvaški Karlovec, kjer se začne pravo njegovo delovanje na glasbeno-književnem polji. Poleg obilega posla, katerega mu je nalagalo vodstvo karlovškega glasbenega zavoda, bavil se je pridno s skladanjem in leta 1883. izdal prvo, leta 1885. pa drugo knjigo svojih »Skladeb«. Prav tega leta se preseli Vilhar v Sisek, za leto dni pa v Splet, kjer izdá leta 1889. tretjo knjigo svojih »Skladeb«. Ali poitalijančeno mesto mu ne prija, in zato odide v Gospić, kjer slušbuje i dandanes. Žál, da se ne utegne dosti baviti s skladbami, ker mora po ves dan poučevati zasebno, da se preživi in da — odplačuje dolgove, katere so mu nabremenili dosihdob izdani glasbeni proizvodi! Zlasti Slovenci so mu brezprimerno nehvaležni, ker njega knjige — razven prve — trohne v zalogi, dasi jim je cena jako neznatna . . .

Kakor čujemo, ima Vilhar še mnogo skladeb v rokopisu, baviti pa se hoče odslej samo z večjimi orkestralnimi deli. Lani je spisal dôkaj obširno burlesko za orkester in petje, naslovljeno »Ustaši«, katera se je že nekolikokrat uspešno pela v Varaždinu. Takisto piše romantiško opero „Zvonimir“, o kateri upamo, da jo skoro dovrši.

Zasluge Vilharjeve za slovensko in južnoslovansko skladbo so poudarjali že mnogi veččfki; nedavno smo še čitali v češkem glasbenem listu „Daliboru“ jako laskavo oceno, katero je priobčil prof. *František Pich*. Ali najboljši dokaz, kako obljubljene so Vilharjeve skladbe národu slovenskemu, izvestno je to, da ni izlepa veselice, kjer bi se ne pela ta ali ona pesem njegova! —

O petindvajsetletnici je imenoval „Zemaljski glasbeni zavod“ v Zagrebu Vilharja za svojega častnega člana. Želimo mu, da bi ga skoro pozvali v večje mesto, kjer bode mogel delovati obsežneje in uspešneje — umetnik, s katerim se sicer radi in upravičeno poušamo pred slovanskim svetom, katerega pa vsekakor premalo — podpiramo!

I. izkaz darov za Prešérnov spomenik. Do dné 26. sušca so darovali:

Gg. dijaki ljubljanske gimnazije leta 1889.	gld. 32.15
gosp. J. M. v Ljubljani leta 1889.	„ 12.20
gg. dijaki v Cerkljah leta 1889.	„ 10.—
„ „ „ „ „ 1890.	„ 20.—
gosp. dr. Fr. Celestin, kr. profesor v Zagrebu leta 1891.	„ 50.—
„ A. Aškerc, kapelan v Vitanji	„ 5.—
„ M. Valjavec, kr. profesor v Zagrebu (podpisal 50 gld.)	„ 2.—
„ J. Steklasa, kr. profesor v Zagrebu	„ 5.—
„ dr. Fr. Kos, c. kr. profesor v Gorici	„ 5.—
„ J. Navratil, ravnatelj c. kr. pom. uradov na Dunaji	„ 3.—
„ dr. J. Hrašovec v Celji	„ 5.—
„ J. Vrhovnik, župnik v Št. Gothardu	„ 5.—
„ dr. J. Vošnjak, dež. odbornik i. t. d. v Ljubljani (podpisal 50 gld.)	„ 10.—

skupaj . . . gld. 164.35

Mimo tega sta podpisala gg. ces. svètnik Ivan Murnik in dr. Jernej Zupanec v Ljubljani vsak po 50 gld.

Iz muzejskega društva. Kakor smo omenili že v poslednji številki, predaval je pri mesečnem zboru dné 29. prosinca prof. *Julij Wallner* o »gospodarstvu ljubljanske mestne občine v letih 1590. in 1591.« V uvodu je predavatelj razložil, kakšen pomen

imajo v zgodovinskem oziru stare računske knjige in zapisniki troškov in dohodkov. Tu so vsi podatki razpregledno razvrščeni, kronološko urejeni in popolnoma zanesljivi, ker so se dohodki in troški v občie nadzirali natanko. Take dobro ohranjene knjige in zapisniki se nahajajo v ljubljanski mestni registraturi iz 16., 17. in 18. stoletja; nekaterih platnice so vezane s starim pergamenom, ki ima staronemške in latinske napise celo iz XII. veka. Iz zapisnikov in računskih knjig se razvidi, da je mesto dobivalo leta 1590. in leta 1591. največ dohodkov od mestnih opekarnic, gozdov, málinov, letnih sejmov in od mitnine, katero so pobirali mestni mitničarji pri grajskih, samostanskih nemških, starotrških in drugih vratih. Vsi dohodki so znašali 1591. leta 6727 gld. Troški so bili kaj raznovrstni: razven navadnih plačil za mestne uradnike in služabnike, deželne davke in mestno upravo sploh, izdal je župan primeroma visoko vsoto za mestne godce, pojedine in gostbe, ženitovanja in druge takrat obične veselice. Največjo letno plačo je dobival mestni pisár, z vsemi prikladami 250 gld., mestni sluge in gozdni čuvaji pa le po 12 gld. Vseh troškov je bilo 1591. leta 6217 gld. Ali v to vsoto niso vštetí denarji, katere so dajali hranilci mestni blagajnici v shrambo. Ker ni bilo v istem času hranilnic, nalagali so denar na obresti pri bogatih trgovcih ali javnih oblastvih; takega denarja je dobilo mesto 1591 leta: 1671 gld. in je plačevalo hranilcem 7% obrestij. Samo ob sebi se umeje, da je to pomnožilo mestni dolg, ker se niso izplačevale vsakoletne obresti. Zató moramo reči, da je bilo gospodarstveno razmerje mestne občine ljubljanske v imenovanem letu celo neugodno, kar so katoliški reformatorji poudarjali pri vsaki priliki. Slabo gospodarjenje je bilo med družimi stvarmi vzrok, da je deželno oblastvo preustrojilo mestno upravo v katoliškem duhu. — Prof. Wallner je vso tvarino lepo razvrstil in z marsikaterim dovtipom osolil jasno predavanje; zato so ga obilo zbrani poslušalci pohvalili z živahnim odobravanjem.

Pri mesečnem zboru dne 26. svečana t. l. je predaval g. prof. Hubad o predmetu, katerega je društvenemu predsedniku naznanil z naslovom: »Aesthetisches und Dramatisches vom Grintovec und dem Kankerthale.« Omenivši s kratkimi besedami položje in geološko sestavo Kamniških planin, slikal je g. predavatelj pot od Predvora po kokriški dolini, mimo Suhadolnika in Frischaufove kočé na vrh Grintovca in imenoval in razkazoval rastline, katere rasejo ob poti ali sploh na omenjenem gorovji. Z društvenega stališča bi želeli, da se je gosp. profesor postavil samo na znanstvena tla, zakaj muzejsko društvo ima po pravih namen gojiti deželoznanstvo na strogo znanstveni podlagi. Dókaj znatneje bi bil obogatil deželoznanstvo, da nam je znanstveno razjasnil, v kakšni zvezi je navpična izobrazba in geološka sestava Kamniških planin z rastlinstvom, človeškimi naselitvami in gospodarskim razmerjem ondotnih prebivalcev.

A. Kaspret.

Podporno društvo za slovenske visokošolce na Dunaji je izdalo drugo letno poročilo, katero obseza mimo drugih stvari izkaze o društveni imovini, podporah in podpiranih, troških za društvo in končno spisek udov in dobrotnikov. — Osnovna glavnica znaša 2413'06 gld., razpoložna glavnica pa 214'96 gld., torej skupaj 2628'02 gld. Podpiranih je bilo 1890. leta 48 dijakov v 159 slučajih, kateri so dobili podpore 908'66 gld., in sicer 34 Kranjcev, 9 Štajercev, 4 Primorci in 1 Korošec. Od meseca vinotoka so se delile zgolj denarne podpore; meseca listopada pa je sklenil odbor, da se odslej deli podpora v obednicah in samo izjemoma v denarjih. Koncem svojega poročila prosi odbor, da bi národ slovenski ne pozabil podpornega društva, nego vsakdo mu izkušaj v svojih krogih pridobiti novih dobrotnikov in pospeševalcev. Prepričani smo, da ta prošnja ne ostane brezuspešna, nego da se 136 dobrotnikom, izkazanim v poročilu, pridruži še

Razmere gorenjskih kmetov okolo leta 1500.

Po arhivnih virih spisal **Anton Kaspret**.

(Dalje)

praša se, s kakšnimi novimi davki so obteževali graščaki svoje podložnike, kakó so si množili dohodke in kakó so ravnali pri tem?

Nove terjavščine so bile ali vzvišani davki v denarjih in pridelkih, ali težja tlaka.

Navadno je graščina množila svoje dohodke s tem, da je nala-gala prenaklade (Ueberzins). Kmetu se je naročilo, da mora za uživanje svojega zemljišča razven urbarskih davkov posebe še plačevati naklado, katero so imenovali prenaklado. Ako je bilo zemljišče dobro in naklada zmerna, izhajalo se je še; ali poroča se nam, da so na-lagali kmetom toli visoke naklade, da so morala višja oblastva po-sredovati in pomagati. Takó so ukrenili cesarski poverjeniki okolo 1500. leta, da se odbije presežna naklada, katero je jemal bleški gra-ščák, Hartmann pl. Kreyg od nekaterih kmetov v Češnjici in Bistrici, in da se pravično ravnaj z ubogimi tlačáni.¹⁾

Še več dobička so imeli graščaki od kupne pravice. Že v XIII. stoletji je bilo obično, da so vlastelini dajali tlačanom svojim in drugim podložnikom kupno pravico do zemljišč; s to je dobil pod-ložnik pravico, ne da bi kratil nadvlastnikovega prava, prodati zem-ljišče ali pa za dedščino zapustiti potomcem svojim. Zajedno je varo-vala kmeta, da se mu niso samovoljno zvišali davki. Le kdor je pustil zemljišče v púščo ali obdelaval nemarno, ali se branil tlačániti, iz-gubil je kupno pravico. Ker so baš ob obratu XV. veka graščaki vzvišali vse davščine in terjali težje tlake — pripetilo se je večkrat, da so se zadeti kmetje upirali. V takem slučaju so jim vzeli kupno pismo ali pa so razveljavili kúp. Ako je hotel kmet zopet dobiti kupno pravico, moral je drugič plačati kupnino ali se pa odpovedati koristi kupne pravice. Zaradi takega izvrševanja kupne pravice so se

¹⁾ Glej I. na str. 110.: »Item der von Kreyg hat auf einer hube zu Feystritz am ueberzins daraufgeschlagen, derselbe zins soll abgethan vnd der ormannu bey alten her-kommen gehalten werden; item mer hat der von Kreyg einen ueberzins auf des Fri-tzens hube zu Kerschdorf geschlagen, der soll auch abgethan werden«.

pritožili bleški kmetje proti graščinskemu imetniku Juriju pl. Pucheimu: »Omenjamo tudi to, da je dajal svojim kmetom kupna pisma in urbarje po 10 gld.; toda za nekaj časa, ko si je kmet že postavil stan na zemljišči, vzel mu je pismo, in takó je izgubil kmet to, kar je dal svojemu gospodu«. ¹⁾ Če so graščáci iz navedenega vzroka preklicali kupno pravico, trdili so smelo, da niso nikomur vzeli imovine krivično ali brez pravega vzroka, vendar je bilo po mislih kmetov takšno ravnanje krivično, ker jim graščina ni povrnila denarja, katerega so potrošili za zgradbo svojega dóma in jih ni odškodila za trud, katerega so imeli z obdelavanjem zemljišč.

Vender tudi óni podložniki, ki so natanko izvrševali dolžnosti svoje, niso bili gotovi koristi kupnega pisma. Če niso imeli graščáci formalno pravega povoda razveljaviti kupne pravice, odkupovali so kupna pisma in so oddajali zemljišča kmetom, ki so obljubili plačevati večjo naklado. V Srednji vasi (Bohinj) si je osvojil Jurij pl. Kreyg, povrnivši kupnino, plemenitaško posestvo, od katerega je plačeval neki Marin po 20 šilingov; nató mu je naložil letno prenaklado pol marke šilingov. ²⁾ Jurija Kreyga naslednik Hartmann se je takó še bolj okoristil, ker je jedno zemljišče, prej pripadajoče imenovanemu posestvu, oddal za 10 šilingov cerkvi Sv. Marjete, drugo pa tlačánu, ki mu je plačeval dve marki; takisto so mu plačevali štirje drugi tlačánje. Prav takó je odkupil Hartmann pl. Kreyg kupno pravico do nekega zemljišča v Bistrici in jo preobložil z naklado. Gledé na prvi odkup so ukrenili cesarski svetovalci, naj vzame pl. Kreyg denar, s katerim je odkupil pravico, nazaj, in vrne posestvo v Srednji vasi. Zaradi drugega slučaja se mu je naročilo, naj se izpriča, ali ima pravico nalagati naklado cesarskim podložnikom. ³⁾ »Ne vem«, odgovoril je Hartmann Kreyg, »katero zemljišče imajo v mislih, tudi zánje nisem mogel pozvedeti; če se je pa takó ravnalo, kakor se je poročalo, to je, če se je pravica odkupila, zakaj ne bi užival svojega posestva po svoji pravici in nalogal naklad po svoji potrebščini? Prav takó odločen bodi moj odgovor tudi na pritožbo zaradi Friderikovega zemljišča v Češnjici.« ⁴⁾ Tudi v naslednjih letih so odkupovali graščáci kupna pisma, kakor vidimo iz suplikacije Blejcev 1515. leta, in to je napotilo tudi blagomisleče kmete, da so se pridružili upornikom.

¹⁾ X. na str. 140. l. 1515.

²⁾ I. str. 109 in VI, str. 120.

³⁾ I. str. 109, I. str. 110, VII, str. 132.

⁴⁾ VI, na str. 124.

Nadalje so se kmetje pritoževali zaradi mrtváščine. Po strogem pravu je pripadlo po smrti hišnega gospodarja vse očinstvo graščáku, toda že v starih časih se je ravnalo pravičneje in mileje. Navadno je vzela graščina od zapuščine mrtvaškega vola, to je najlepšo živino v hlevu, po smrti gospodinje nje najlepšo obleko. Mnogi graščáki na Kranjskem še tega niso jemali, ker se jim je zdelo krivično in malo dostojno. Izpregledali so jim posebno takrat, ako je zapustnik kaj vótil cerkvi. Navadno se je dajala primerna odkupnina: na Kranjskem dvanajst šilingov in četrtnka vina. Ali že ta vsota je bila previsoka, zakaj na Štajerskem je znašala odkupnina le 30 ali 32 vinarjev. Ob obratu XV. stoletja so jeli graščáki zahtevati po 10 in še več goldinarjev. »Ako umrje kmet, ki ima dediče, takoj pride gospod in jim vzame vso imovino; kaj ostáni potem dedičem? Če hočejo otroci ostati na dômu, morajo plačati po deset goldinarjev in še več, sicer jim zapade; po stari navadi smo dajali po dvanajst šilingov in četrtnko vina, in dasi je oče obdaril cerkev v oporoki, ali postavil stan na zemljišči, izgubé vender otroci, kar je pripravil oče.«¹⁾

Da se pomnožé graščínski dohodki, izumili so graščáki nov davek: stavbnino. Vsak kmet, ki si je postavil na zemlji svoje občine hišo ali drugo poslopje, plačal je graščini 12 šilingov. Izvzeti so bili, kakor trdijo kmetje, le málini ob občinskih potokih in rekah.²⁾ Jednako prednost so imele hiše, katere so si sezidali slobodni podložniki na svoji zemlji.³⁾ O začetku XVI. stoletja so pobirali graščáki za stavbinsko dovolitev isti davek od slobodnih podložnikov, kakor od kmetov tlačánov. Vrhu tega je bilo strogo prepovedano, brez graščákove privolitve staviti máline ob občinskih potokih in rekah; za vsak že postavljen málin je bilo plačati v graščino po 12 šilingov stavbnine. Tudi proti tej novi obtežbi so se pritožili Česnjičanje in Bohinjci leta 1515.⁴⁾

Nadalje so se pritožili kmetje, da terja bleška graščina desetino od vsakega kmeta, ki prodá hišo, travnik, njivo ali káko drugo zemljišče. Kmetje sicer trdijo, da tega davka prej ni bilo, toda graščák se sklicuje na staro navado, po kateri mora vsak kranjski podložnik, ki prodá zemljišče, desetino plačati vlastelinu, ta pa napisati prodajno pismo.⁵⁾ Kakor povsod, vzvišali so vlastelini tudi na Kranjskem pristojbino za napravek prodajne listíne, kar so imeli kmetje za nov davek.

¹⁾ Pritožba bleških kmetov leta 1515, X. str. 139, IX. 137, III. 115.

²⁾ IX. str. 139, in XI, str. 143

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ IX, str. 137 in XI, str. 143.

⁵⁾ XII str. 144

Silno je razljutilo kmete, da so jih sebični graščáci in oskrbniki preoblagali z globami: Kdor ni izpolnil svoje dolžnosti, kdor ni bil gospóski pokoren ali ji ni izkazal dolžne časti, ali kdor je celó kratil nje pravice, zapadel je globi. Ker so globe imele namen posilno vzdrževati podloštvo, bile so visoke in so znašale po 10, 20 in še več goldinarjev. Ko so Blejci blizu gradú ujeli štiri medvede, dva mlada in dva stara, ki so požrli mnogo živine, zahteval je graščák po svojem oskrbniku, naj mu za plačilo prepusté vsaj kós lovskega plena. Ali kmetje so poslancu pokazali pot, rekoč, naj jih le zatoži. Nató so prodali ves lovski plen v Rádovljico, dobro vedoč, da bode izkupílo več zaleglo, nego graščákova strelščina. Pred sodiščem bi se lahko pozivali na cesarjev ukaz, ki jim prepoveduje tržiti po deželi. Vender graščák je obrnil stvar na drugo stran: zaglobil jih je za 14 oglejskih goldinarjev, ker so se predrznili svojevoljno loviti v graščinskem lovišči. »Saj jih nisem«, zagovarjal se je graščák, »kaznil takó hudo, kakor poročajo; milost Vaša le poglej v ustanovno pismo, kakšno kazen je prisoditi takemu krivcu.«¹⁾ Res da so bile za lov v graščinskem lovišči in druge prestopke odmerjene najhujše kazni na življenji in imenji, toda bile so le strašilo, dejanski se niso izvrševale; zakaj v njih ni bila določena prava globa, ampak le merílo, po katerem naj se ceni prestopok zakona. V našem slučaju so kmetje trdno menili, da je dovoljeno ubijati zverino, ki je davila njih in graščinsko živino in katere ni bila varna vsa okolica. Zategadelj in ker bi bilo graščini sami skrbeti za varstvo, menili so zaglobljeni kmetje, da se jim je storila krivica in zató so se pritožili pri briksenskem škofu, teritorialnem gospodu svojem.²⁾

Zajedno so postavili v suplikacijo še drug kazenski slučaj, ki je zanimiv zategadelj, ker kaže, da so se trudili dobiti privržencev pri drugih stanovih. Nekega dné je prišel graščákov pástorek, Krištof pl. Kreyg, na Bled in se ugostil pri kmetu Tomaži. Nató dá graščák Tomaža zapreti, rekoč: »Jaz sem tvoj gospod, ne pa mladi gospodič«. Potem ga je še zaglobil za 4 oglejske goldinarje. Po pritožbi kmetov je Tomaž plemiča prijazno vzprejel in mu postregel s poličem vina; zató se čudijo, kakó ga more zaglobiti zaradi tega. Vse drugače si je mislil Jurij Pucheimski prijazno gostílo: menil je, da je bil pri Tomaži skriven shod, pri katerem so mladega gospodiča nagovarjali, naj se pri bodoči vstaji pridruži kmetom. To se mu je zdelo tem verjetneje, ker je prišel k njemu tistega dné, ko njega ni bilo na Bledu,

¹⁾ XII. str. 147.

²⁾ X. str. 140.

in ker se je védel kmet pozneje nespodobno. Ko je graščák nekega dne jezdil iz Rádovljice proti Bledu, psoval ga je Tomaž, zasmehoval ga in kričal: »Ne ti, ampak mladi Krištof je moj gospod!« Ker so kmetje hoteli izneveriti pástorka njegovega in ž njim vred osnovati upor, dal je Tomaža zapreti in zaglobiti. Juriju Pucheimskemu je žal, da ni Tomaža kaznil po vsi ostrosti zakona; v tem slučaju bi se kmetje zbalí ostre kazni in bi bili opustili zavezo in upor, »zakaj isti Tomaž je bil jeden izmed prvih, ki so snovali zaroto.«¹⁾ Skoro ni misliti, da se je plemič Krištof udeležil kmetskega gibanja; kmetje so morda menili, da jim je mladi gospodič naklonjen in da blagovóljno podpira njih težnje, sicer ne bi bili prosili in prosili briksenskega škofa, naj ga postavi za dediča, ko bi se ne bili nádejali, da bode ž njimi ravnal mileje.²⁾ Ali je bil Krištof res blagega srca, ali si je hotel po taki zaroti hitreje pridobiti graščino in očetovo dedščino, dognati je težko.

Prepire med kmeti in graščinami so provzročali tudi slabše kovani novci, posebno takrat, kadar se je zahteval davek v gotovini. Da bi se varovali škode, niso hoteli graščáci jemati v deželi navadnih menj vrednih novcev, temveč so zahtevali po urbarji le dobrih, polnoveljavnih, takózvanih »črnih penezov.« Iz pritožbe Blejcev je razvidno, da je izgubil vsak kranjski kmet pri »ranjši« po 18 črnih penezov. Vender so se tudi kmetje izogibali škode in dajali za goldinar le po 55 krajcarjev; temu pa so se protivili graščáci, ker niso hoteli pri goldinarji izgubiti pet krajcarjev. Sevéda so kmetje malokdaj od graščákov dobivali denarjev.

Čudno je, da se kmetje v nobeni suplikaciji ne pritožijo, da jim graščáci vzvišujejo tudi davščino v poljskih pridelkih. Samó Češnjčane je težilo, da so od 30 ogonov škofovske njive poleg urbarskega davka še dajali po 4 mernike pšenice. To prihaja odtod, da se je namesto poljskih pridelkov navadno plačevala odkupnina; od XIV. stoletja je bila skoro povsod navada, da so raznovrstne urbarske dolžnosti odkupovali z denarjem.

(Dalje prihodnjič.)

¹⁾ X. str. 139. in 140., XII. str. 146. in 147. Ta upor je bil leta 1513.

²⁾ X. str. 140: »Item mer ist vnser begeren, geb E. F. Gn. vns vnserm rechten erbhern, den jungen Cristof von Kreyg, den wellen wir gern haben.«

Razmere gorenjskih kmetov okolo leta 1500.

Po arhivnih virih spisal **Anton Kaspret**.

(Dalje.)

Glavna dolžnost sužnih kmetov je bila tlaka ali robota. Kmet tlačán je bil obvezan, vlastelinu na korist osebno opravljati raznovrstna dela. Razločevali so peš tlako in vozno tlako ter nalagali obe po obsežnosti zemljišča. Razven peš tlake so delali zemljáki in polzemljáki vozno tlako z vprežno živino, kolikorkrat je zahteval graščák; četrtnjáki in drugi, ki so imeli še menj zemlje, opravljali so samótež ročno tlako, ali pa so služili kot sli. Za potrebno hrano, pijačo in živinsko klajo je skrbela po stari pravični navadi graščina, vender ni bilo to povsod obično. Po starem pravdnem običaji tlaka ni bila odmerjena, niti ni bilo določeno občasje in opravilo, ampak zahtevala se je, kolikorkrat jo je hotel imeti vlastelin za osebne svoje ali domače potrebščine (prekoredna robota), vender samó za te, ne pa za obrtno ali drugo podjetje, ki bi donašalo mnogo dobička. To je bila v prvih časih jedina zakonita omejitev robote. Toda ko so jeli zapisovati dolžnosti in davščine podložnikov v graščinske urbarje, določilo se je pogojema, kakšno tlako (n. pr. kositi, obračati, plastiti, zmetavati i. t. d.) in koliko dnij v tednu (n. pr. po dva ali tri) mora posameznik tlačániti (redna tlaka). Ako je zahtevala graščina tlako, ki ni bila zaznamenovana v urbarji, bila je navada, da je primerno odškodila kmeta. Ob obratu XV. veka so zahtevali kranjski vlastelini proti pogodbi novo, prekoredno tlako, ne da bi kmetov primerno odškodili. Bleške kmete so primorali, da so za graščinskimi ribiči nosili vrše, ribnjače in ribje brente z Bleda v Bohinj in z ujetimi ribami nazaj, »česar ni bilo prej.«¹⁾ Do cela je ravnala graščina proti pravdnemu običaju, da jih je zavezala tlačániti dan za dnevom.²⁾ Zmede so nastale tudi zató, ker so zahtevali graščáki sedaj osebno tlako, sedaj robotnino, kakor je ravno nanesla korist in okoliščina. Ako je bilo treba na zemljišči, od katerega se je pobirala robotnina, postaviti kmetijsko poslopje, zahtevala je

¹⁾ IX., str. 138, XI., 143 in XII., 145: »was vor nit gewesen ist«.

²⁾ X., 139: »Item von wegen robot, dass wir täglich robot muessen thun zu vnsern schloss, das vor nit gewesen ist.«

osebno tlako, zakaj kmetje so imeli v tem slučaju dolžnost, ne le opravljati teh kmetjskih opravil, ampak tudi postaviti potrebni kozolec. Takó je dal bleški graščak Jurij Pucheimski bohinjskim Česnjičanom na voljo, tlačániti za tri senožeti ali plačati 12 šilingov. Kmetje so izvolili robotnino, toda malo časa potem je zahteval osebno tlako, baje zategadelj, ker so se pritožili zaradi previsoke robotnine, resnično pa zató, ker jih je hotel primorati, da bi mu postavili senjak na senožeti.¹⁾ Da je bilo graščáku samó do tega, kakó bi se okoristil kolikor mogoče, vidi se iz pritožbe omenjene kmetjske občine: »graščina oddaja senožeti vse predrago, vrhu tega moramo plačevati 12 gld. robotnine, tega ni bilo prej.«²⁾

Dalje je razljutila kmete tovorna in vozna tlaka. Kmetje so dobivali navadno plačilo za vožnjo, ki ni bila zaznamenovana v graščinskem urbarji. Po stari navadi je dajal graščák kmetu za vsakega tovrnega ali voznega konja pol vrča (emper) vina, 7 šilingov in 3 merice pšenice ali ovsa. To plačilo je graščina odpravila in zahtevala neomejeno vozno tlako ali pa primerno odkupnino. Proti tej dvojni oškodbi so se pritožili kmetje leta 1515.: »Mi moramo delati vozno tlako ali pa plačevati 64 šilingov, česar ni bilo prej; dajali smo le odškodnino za vino, sedaj pa jemlje graščina robotnino in nam ne daje, kar nam gré po pravici; po 'stari pravdi' je dati za vsakega konja pol vrča vina, 7 šilingov in 3 merice pšenice. To zahtevamo vsi kmetje: hoče li graščák imeti vožnjo, naj jo plača, kakor nam gré po pravici.«³⁾

Zmede med kmeti in graščáki so nastale tudi zaradi drvaščine, stéljščine in uživanja graščinskih gozdov. Tlačánje in slobodnjaki so dobivali po starem običaji iz graščinskih gozdov steljo, podnet in drva, protje in kolje, kolikor jim je bilo treba. To užitno pravico je bleška gospoda kratila rádovljiškim kmetom, ki so hodili k Savi in v Bohinj po drva. Zagoriškemu županu, Kristijanu Muselju, prepovedala je drvariti in plaviti drva, dasiravno jih je posekal v tistem gozdnem okraji, kjer so imeli njega predniki od nekdanj drvaščino. Gorjanci so se pritožili, da hodijo Kreygovi podložniki proti stari navadi v njih srenjo po drva, kole in vitre ter jim delajo krivico in škodo. Hartmann pl. Kreyg se v zagovoru opira na to, da pripada ves svet ob Savi in Bohinji z gozdi, vodo in ribstvom vred oblasti bleške graščine, da niso tožitelji brez graščákovega privoljenja nikdar

¹⁾ IX., 137; XI., 142, in XII., 144.

²⁾ XI., 142.

³⁾ IX., 137, X., 139.

imeli drvaščine in stéljščine v dotičnih okrajih. Kmetje so mariveč proti prepovedi njegovi »neskromno in nezmerno« veliko drv in lesá, več nego je bilo treba, zlobno in prešérno posekali, in zató jim je vzel drva in les.¹⁾ Toda cesarski svetovalci niso priznali njegovega zagovora, ker je pripadalo dotično ozemlje ob Savi in Bohinji graščini rádovljiški, ne pa bleški. Zató so ukrenili, naj Hartmann pl. Kreyg ne brani Rádovljičanom in drugim podložnikom ces. Veličanstva drv-ariti in plaviti les, kolikor ga potrebujejo záse. Takisto so razsodili Museljevo tožbo in izrecno ukazali: graščina naj mu privošči steljo, drva, les in protje za plot, kakor je bilo nekdej. Celó Gorjanci so bili toliko uslišani, da je Kreyg obljubil preiskati njih pritožbo, in ako bi preiskava dognala, da hodijo njegovi tlačánje res v gorjansko srenjo po steljo, drva in les, tega ne bode dopuščal delj.²⁾

Najčešče so se pritoževali gorenjski kmetje zaradi ribstva, lova in planinske paše. V vseh prošnjah od zadnjega desetletja XV. veka do začetka krvave kmetske vojske (leta 1515.) obnavljajo kmetje prošnjo, naj se jim dovoli slobodno ribáríti v Bohinjskem jezeru, Malem in Vélíkem Suhem potoku, Bistrici, Radovni in sploh v potokih, ki se iztekajo v Bohinjsko Savo. Nekdej so uživali navedene pravice, sósebnó ribstvo in lov, samó dežélni knezi in vlastelini; sčasoma pa so jih povsem ali nekoliko prepustili svojim podložnikom, da so si množili dohodke ali plačevali nenavadne usluge. Bohinjci so dobili zató, da so stražili ob meji benečanski na vrhu visokih in pustih gorá, pravico ribáríti v jezeru in loviti divje kozé in drugo divjád; samó na vsake kvatre so morali dajati graščini 24 rib. Jednako so bili rádovljiški kmetje upravičeni loviti v bohinjski Savi »želodnike in kaple« in vsakovrstne ribe, in sicer od nje iztoka do Kreygove žage v Bohinjski Beli.³⁾ Stodvorski občánje so celó vse leto slobodno ribárili v Ribnici, izvzemši devet tednov od sv. Mihela do sv. Andreja.⁴⁾ Vse te pravice so kmetom povsem ali samó nekoliko odrekli graščáci okolo obrata XV. veka. Sósebnó je prepovedala bleška gosposka, da bi kmetje ribárili v Bohinjskem jezeru, baje zategadelj, ker so pod jezom in tam, kjer navadno plavajo ribe, ribárili pred sv. Mihelom s prepovedanim ribiškým orodjem.⁵⁾ Kmetje so se pozivali na starodavno navado, po kateri so že za celjskih grofov in cesarja Friderika III.

¹⁾ I., 109, III., 115, IV., 117, V., 119, VI., 121.

²⁾ VII., 132, 133; VI., 131 in 132.

³⁾ VIII., 135.

⁴⁾ II., 112.

⁵⁾ VI., 126.

slobodno ribárilí v jezeru vse leto, izvzemši devet tednov od sv. Mi-hela do sv. Andreja, kadar je lovila graščina v jezeru in potoku do jezú. In dasiravno še sedaj dajó graščini na vsake kvatre 24 rib, vender se jim brani ribáriti pod jezom.¹⁾ Hartmann pl. Kreyg pa ne loví samó v potoku, ampak tudi v jezeru z mrežo, in sicer prav tam, kjer se drsté ribe najmirneje, kár kupoma, in takó pustoši jezero in druge vode, »česar niso delali njega predniki.«²⁾ Bohinjcem je bilo tudi to na škodo, da je napravila graščina čez Ribnico branilni jéz, ki je za-piral ribam pot v potok. »To nam provzročá veliko škodo,« slóve njih pritožba; »ko bi ne bilo pregraje, bil bi potok ribat, toda zaradi jezú ne morejo prihajati ribe v potok niti ob drstitvi, niti ob drugem letnem času.«³⁾

Jednake zmede so nastale tudi zaradi ribstva v Bohinjski Savi. Ribja lov v imenovani reki je bila razdeljena takó, da je imela bleška graščina pravico ribáriti od jezera Bohinjskega do Kreygove žage pri Beli. Odtod dalje do izliva v Podkórensko Savo je ribáril opravník ali sodník, ali pa oskrbník gradú Wallenburg.⁴⁾ Te delitve Hartmann pl. Kreyg ni dal veljati, temveč je trdil, da imajo Rádovljíčanje ri-biško pravico samó do Spodnjih Vodešč; njegova prednika, Jurij in Andrej Kreyg, dovolila sta le kot prijatelja in dobra soseda oskrb-nikom wallenburškim in uradnikom rádovljíškim ribáriti do žage, in obratno sta tudi ona lovila do sovodnji obeh rek, toda zategadelj ni dobila rádovljíška graščina nikake pravice, ribáriti do žage.⁵⁾ Ali ce-sarski komisárji so razsodili, da je Hartmann pl. Kreyg brezpravno užival ribstvo pod imenovano žago in delal Rádovljíčanom škodo zató, ker si je usvajal izključno ribolovno pravico v Bohinjski Savi.⁶⁾ Prav takó so ga obdolžili, da si ukorišča ribjo lov v Radovni in sicer na škodo rádovljíške graščine. Po kakšni pravici, tega ne vidimo iz odloka cesarskih komisárjev,⁷⁾ vender je resnica, da je ribolovno pravico iz-vrševal izredno strogo proti občánom Gorij, Višelnice, Podhoma in Zaspá. Ko je nekega dné zasačil kmeta, ki je ribáril v Radovni, vzal mu je vršo in mu zapretíl, da mu dá iztekniti očí, ako ga še kdáj za-

1) VI., ibidem.

2) IV., 115.

3) IV., 115 in 116.

4) IV., 117.

5) VI., 129.

6) VII. 133: »von wegen der vischwaidt auf Wocheiner Saw die soll er vischen vntz auf die sag.« IV. 117: »bricht die vischhacken und vischt die lann aus, so neben dem wasser sein vnd vermaint im das niemand ze weren ze lassen.«

7) VII., 134.

leze pri lovi.¹⁾ Nató so se kmetje napósled imenovanih občin udali graščinski prepóvedi, toda drzni Bohinjci so se kàj malo menili zánjo in so še dalje lovili v jezeru in postranskih potokih, dokler jih niso ukrotili graščinski postavljeni. »Petkrat so nam Kreygovi služabniki in ribiči po krivici vzeli mreže in sáke, ko smo lovili na povelje našega opravnika, in še do denašnjega dné jih nismo dobili nazaj; celó pretepaje in siloma so nas odganjali od ribje vode. In ko smo naslednje leto lovili pred sv. Mihelom, napadli so nas zopet Kreygovi hlapci z orožjem v roki ter nas posilili in nam vzeli in odpeljali voz in ribe.«²⁾ Jednako se je branilo rádovljiškim podložnikom ribáriti v Bohinjski Savi od nje izteka do Kreygove žage, dasiravno so jim cesarski svetovalci ondu izrecno pripoznali ribolovno pravico. Že leta 1502. je dala oklicati Poliksena pl. Kreyg, Hartmannova vdova, da plača vsakdo, ki bode ribáril v Savi do tjà, kjer se stekata obe reki, globo 10 mark šilingov.³⁾ Takó je ostalo tudi v poslednjih letih. Vrhu tega so morali kmetje za graščinskimi ribiči nositi mreže, vrše in ribnjake v Bohinj in zopet nazaj. Toda svoje pravice, ribáriti v Savi in postranskih potokih, niso ustopili. Še leta 1515, ko so predložili briksenskemu knezoškofu obsežno pritožbo ter ga prosili pomoči, obnovili so prošnjo za ribolovno pravico,⁴⁾ sevéda brez vsega uspeha. Toda graščinski imetnik se je trdovratno držal svoje pravice, opiraje se na ustanovno pismo, po katerem imajo ribolovno pravico gospodje, ne pa kmetje. »Kakor se je ravnalo, odkar pámeti svet, prav takó se še ravna,«⁵⁾ odgovoril je kmetom bleški graščák in jim odrekel ves up, da bi si kdàj izprosili ribolovno pravico. (Dalje prihodujé.)

¹⁾ I., 110. ²⁾ II., 112. ³⁾ VIII., 135 in 136. ⁴⁾ XI., 143. ⁵⁾ XII., 145.

Zapuščena.

V daljni zemlji vstaja náte
Često srčni moj spomin;
Vir je méni sreče zláte,
Vir je tudi bolečin.

Pota dva na dvoje gresta,
Prošenj spremlja sto obá:
Širna vmes življenja cesta
Vije nama se gorjá! . . .

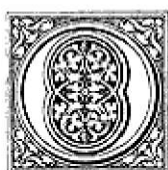
Cvetána.

Razmere gorenjskih kmetov okolo leta 1500.

Po arhivnih virih spisal Anton Kaspret.

(Dalje.)

b istem času so ukratili nekaterim kmetom v Bohinji tudi lovsko pravico. Dvojiti ni, da je cesarski namestnik v Ljubljani izjemno dovolil Studorovcem, ker so stražili ob beneški meji in opravljali važno službo graščini in deželi, loviti po graščinskih gozdih.¹⁾ To jim je Hartmann pl. Kreyg, dasiravno niso bili njegovi podložniki, prepovedal strogo in pod težko globo. Nató so se kmetje pritožili pri cesarskih poslancih v Rádovljici z nastopnimi besedami: »Gospod Kreyg je po krivici in brez vzroka razdril naše nastave in jih nekega dné razsekal 25, in kjerkoli jih še dandanes iztakne, dá jih razsekati in nam takó brani loviti divjačino. Vsakdo okolo nas loví, mi pa, kraljevi podložniki, ki živimo sredi lovske branjevine, ne bi smeli loviti?«²⁾

Bržkone so smeli Studorovci loviti divje koze le takrat, kadar so bivali na planinah, toda menili so, da so dobili to pravico na večne čase. Iz navedene pritožbe vidimo, da so Studorovci in njih sosedje neusmiljeno uporabljali dovoljenje cesarskega namestnika. Zalezovali so divjad z vsemi tedaj rabnimi lovili, kakor s pastmi, nastavami, vrvmi, mrežami in skopci ter polovili več, nego se je spodobilo. Ko je to zvedel deželni knez, ukazal je Hartmannu pl. Kreygu, naj prav marno varuje divjačino v bleškem in rádovljiškem lovišču in razdira in razsekuje vse pasti in nastave. Takisto je ukazal cesarski višji lovec, Krištof Regenbogen, ki je nekoliko pozneje prišel v Rádovljico. Bleški graščák je le ravnal po svoji dolžnosti, da je vsem kmetom strogo prepovedal loviti.³⁾ V zmislu cesarskega povelja so ukrenili tudi poslanci, da morajo kmetje opustiti visoki lov.⁴⁾ Nató so se Bohinjci udali in v veliki in obsežni pritožbi 1515. leta ne omenjajo dalje visokega lova.

Bolj nego prepoved lova in ribarstva so bila gorenjskim kmetom na škodo druga graščinska novotarstva.

¹⁾ II., 113. wir haben von altem Herkommen gehabt frey auf dem gepurg, hetz, setz, gamsen vnd mader zv machen, vnd zw der benannten wildwaid hat vns noch der vitzdum von Laibach satz vnd hetz geben.« Prim. VIII., 135. ²⁾ II., str. 113. ³⁾ VI., 126. ⁴⁾ VII., 133.

V nekdanjih časih so imeli pravico do planinskih pašnikov vlastelini. Graščaki, ki jih niso uživali sami, dajali so jih svojim podložnikom za denar ali pridelke (sir) v najem. Vsak zemlják bleške in rádovljiške graščine je imel ali svojo planino ali delež občinske planine ali občinskega pašnika.¹⁾ Nekateri kmetje, pripadajoči rádovljiški graščini, imeli so še ta priboljšek, da niso za uživanje planinskih pašnikov iz vzrokov nam neznanih plačevali nobenega davka. Vsaj Gorjanci nas zagotavljajo, da so bile za celjskih grofov planine Krma, Klek, Kranjska Dolina, Jastrebnica, Lipanica in Kozjak proste vsakega davka. Šele ko so izmrli celjski grofje, naložila sta Andrej in Jurij pl. Kreyg, ki sta imela v zastavi rádovljiško graščino, rečenim planinam davke v prid bleške graščine.²⁾ Da bi se kolikor móči ukoristil pri teh planinah, spojenih z bleškim posestvom, oddal jih je Jurij pl. Kreyg največ ponujajočim in ne najbližjim kmetom. Gorjancem je vzel planino Krmo in jo dal v najem odležnejšima srenjama Zasep in Mužje.³⁾ »Nam se godí«, pritožili so se nató Gorjanci, »velika krivica, zakaj Zaspjanje in Mužjanje gonijo svojo živino že ob Rešnjem Telesi na planine preko naših pašnikov in krčevin, ležečih v Radovni, od katerih posebe plačujemo davek v Rádovljico. Istotakó gonijo že na sv. Lorenca dan živino s planin in popašajo naše travnike in laze. Tudi se vozijo ob rečenem času skoro vsako nedeljo in vsak praznik na planine po sir in maslo, polegajo na naših senožetih in novinah ter jih popašajo z volmi in konji. Zató prosimo prav ponižno, naj se jim to prepové, in naj se navedene planine prepusté nam Gorjancem, da ne bodemo imeli vedno toli škode; in zató hočemo radovoljno plačevati užitnino tistemu, kateremu gré po pravici, ali cesarskemu Veličanstvu ali pa bleški graščini.«⁴⁾

Takisto je bilo s planinico Ograd; tudi ta na vojvodski zemlji ležeči pašnik je spojil Jurij pl. Kreyg s posestvom bleške graščine ter ga potem dal v najemščino Sinhardu Drolu v Mužjah za 70 šilingov.⁵⁾ Hartmann pl. Kreyg sicer trdi, da ni res, kakor so povedali Gorjanci ter se sklicuje na stare rádovljiške urbarje, v katerih so zaznamenovani vsi davki, dohodki in vse užitnine, samó gôri omenjeni pašniki ne.⁶⁾ Toda baš to kaže, da se ni od imenovanih pašnikov plačeval noben davek. Ako je izjava Gorjancev verodostojna — in vzroka nimamo,

¹⁾ XI., 143. Item auch von der Kas auf den alben, das auch vor zeiten sein frey gewesen ain yegliche alben zw seiner hueben, nun wir muessen auch Käs davon geben vnd vor nit gewesen ist* —.

²⁾ V., 118. in 119. von vnsern eltern haben hören sagen vnd noch die alten sagen vnd also ist, (die von Kreyg) kein obrigkait nit gehabt hat, sondern die von Cilj vnd die vorgeschriebenen alben all frey gebesen sein, das meniglich wissent ist.*

³⁾ ibid. ⁴⁾ V., 118. ⁵⁾ I., 111. ⁶⁾ VI., 131.

da bi dvojili o nje verjetnosti — tedaj sta Andrej in Jurij Kreyg ob času, ko sta imela zajedno v zakupu bleško in rádovljiško graščino, rečene planine podvrgla davku in naložila dotičnim uživalcem dolžnost, plačevati davek v bližnji Bled namesto v odležnejšo Rádovljico. Navzlic temu je vzela graščina v zadnjem desetletji XV. veka Gorjancem imenovane planine ter jih prepustila Zaspljanom in Mužjanom, ker so ti obljubili dajati večjo užitnino. Samó to so dosegli Gorjanci, da so obljubili novi uživalci povrniti škodo, katero jim dela živina, kadar jo gonijo na planine in s planin.¹⁾

Nadalje so nastali prepiri, ker so porabljali planinska pota in steze. Rádovljiški kmetje so tožili cesarskim svetovalcem, da jim Kreygovi hlapci branijo, goniti drobnico po navadnih planinskih stezah na Laško; zaradi tega jo morajo goniti čez drn in strn in po nenavadnih nevarnih gonjah, in zategadelj jim vsako leto ohromí in pogine veliko živine.²⁾ V tem slučaju je bila prepóved graščákova osnovana prav takó, kakor pritožba kmetov. Kadar so rádovljiški kmetje in njih sosedje gonili drobnico na Laško, krenili so v Bohinjsko dolino in odtod na Laško po sila težavnih gorskih potih, ki držé iz imenovane kotline na Bovec, Tolmin in Čedad. Po tisoč in še več drobnice so gnali večkrat na leto in teptali ob potih in stezah ležeče travnike in sosedna polja. Posebno veliko škodo se imeli obrnski tlačanje (Obrne), ker so rádovljiški kmetje baš v tem času, ko so bile njih senožeti v najlepšem cvetu, gonili cele tolpe ovác in koz sredi njih travnikov, dasiravno so bila spodi in zgóri še druga stegna.³⁾

Ti prepiri so še celó zanimivi v drugem oziru; zakaj pričajo nam, da so bili gorenjski kmetje takrat imoviti in da so zajemali svoje premoženje posebno iz živinarstva, ki je še dandanes prva podlaga njih blaginji. Drugi dokaz temu je pritožba, katero so podali kmetje proti drugemu povelju bleškega graščáka.

Skozi ves srednji vek so prihajali Langobardom in oglejskim patrijarhom podložni laški pastirji poléti s svojim blagom v slovenske goré, kjer so rasle blagodišeče planinske trave. Lahi so gonili celó na Črno prst in še dalje na bohinjsko stran svoje čede v planine. Ti so prvi začeli slaviti planine in Slovence učiti sirarstva. Da je začetek našega planinarstva italijanskega izvira, vidi se iz tega, da imajo mle-karske mere romanska imena, in tudi nekatere najstarejše planine se nazivljejo italijanski (n. pr. Kašina pod Krnom od italijanskega cascina = sirarnica, pristava).⁴⁾ Da bi tudi planine kolikor móči nesle visok do-

¹⁾ VI., 131. ²⁾ I. 109. ³⁾ VI., 121. in 122. ⁴⁾ Simon Rutar: »Letopis Matice« 1885., str. 322.

biček, dajale so se namesto domačim podložnikom tujcem v najem in uživanje. Takó je oddala graščina brez ozira na domačine planino »Pri jezeru« (blizu bohinjskega jezera) ki je pripadala z górenjo polovico rádovljiški graščini, s spodnjo pa bleški, brez ozira na domačine tolminskim pastirjem. Ko so ti svojo živino prignali in postavili planino, poslal je Hartmann pl. Kreyg svoje hlapce, ki so jih baje zategadelj, ker so se krivično polastili spodnje polovice, izgnali in čedadske pastirje ustavili, ker so obljubili plačevati večjo desetino. Po Kreygovih hlapcih ustavljeni Lahí so vzeli potem rádovljiškim kmetom Bohinjsko planino, za katero so že delj časa plačevali desetino in še nekaj glav živine, rekoč: »Kreygov upravnik nam je ukazal to.«¹⁾

Iz tega vidimo, da so graščáci iz dobičkaželjnosti in proti obstoječemu fevdnemu redu dajali tujcem prednost in pri tem še motili domačine v posesti; sevéda je moralo takšno postopanje vznemirjati kmete.

(Konec prihodnjč.)

Moška solza.

Kje so, bratje, srca vaša?
 Mari ni vam ljudskih béd:
 Drug z drugóvi se raduje,
 Srečen drzno zasmehuje
 Sólz na tujem lici sléd!

Méni tudi cvél bohótno
 Dol je nekđaj, log in gaj;
 Mnogo sem takrát zagrešil:
 Sólze kakor vi sem smešil —
 Greha se kesam sedaj.

Ni mladost sodnica umna,
 Zrela starost je — modrost.
 Na življenja trdem poti
 Mnoga nas boleost zaloti,
 Redko dohití radost . . .

In boleosti krčeviti
 Duška ne bi dal trpin?
 Sólza, ki na lice kane,
 Léči srcu skrite rane,
 Naj je tudi — zlá spomin.

Toda redko sólza skáli
 Móžu pravemu oči:
 Potlej tebe svét spoštuje,
 A mehkuža zasmehuje,
 Naj v solzàh se raztopí!

Stébor.

¹⁾ IV., 116, 128. in 129.

Razmere gorenjskih kmetov okolo leta 1500.

Po arhivnih virih spisal Anton Kaspret.

(Konec.¹⁾)

Kakor laški in kranjski pastirji, prepirali so se zaradi planinskih pašnikov tudi kranjski pastirji raznih graščin, ne da bi jih bila pomirila dotična oblastva.

Studorovci, podložniki rádovljiške graščine, pritožili so se, da so Kreygovi kmetje in tlačanje prignali svojo živino na njih planino »Debeli Vrh«, katero so, kakor priča njih oskrbnik Kacijanar, uživali od nekdanj samí. Na to so postavili svoje kočje tik studorovskih in začeli njih živino poditi in podbezavati. Na povelje deželnega glavárja so imeli rádovljiški oskrbnik, Lovro Paradiž, plemiči Lambergar, Kacijanar in Steiner, nekateri meščanje, graščinski upravnik in studorovski župan komisijo. Ko si je župan Muselj s tremi meščani in zastopnikom srenje češnjiške ogledal ^{preporan, polemisk Filip} preporni svet na Debelem Vrhu, pogodili so se pismeno, da smejo Češnjičanje goniti svojo živino samó do studenca »Na Ravnem« in da bode branjevina ob imenovanem studenci meja pašnikom. Oskrbnik Paradiž je ponujal Češnjičanom 32 mark šilingov, ako se odpovedó pašniku med studencema »Na Ravnem« in »Močile«. Toda Češnjičanje se niso držali pismene pogodbe, ker se je sklenila vpričo samó jednega srenjskega zastopnika in brez potrditve bleške graščine; zató so gonili tudi potlej svojo živino na vojvodsko planino do studenca »Močile« in postavljali svoje kočje tik studorovskih. »Sedaj pa sedaj«, pravijo Studorovci preprosto in odkritosrčno, »odganjali so nas Češnjičanje siloma in z orožjem z imenovanih krajev.«²⁾

Češnjičanje so svojim pašnim spolovnikom zategadelj provzročali silo, ker so poléti na suhotnih planinah pogrešali vode; to jih je primoralo, goniti živino na studorovsko stran Debelega Vrha do studenca »Močile«. Trdijo celó, da so jim celjski grofje dovolili doganjati dróbnico do imenovanega vira, samó to dolžnost so imeli, dajati cerkvi vsako leto hleb sira, vreden 30 do 35 šilingov.³⁾ Vender so si ta

¹⁾ Glej »Ljubljanski Zvon« 1891., VII, str. 417.

²⁾ II., str. 113.: »Item auch dy alben Dewellywerch, dy haben wir ye vnd ye von alters in nutz vnd gewer innehabt«; in naslednje. »Die beschwörung den Römischen K. M. Holden in der Woche in zv Studorf.«

³⁾ II., 114. in VI., str. 127.

dopust ukoriščali Studorovcem na škodo, ker so hoteli imeti tudi del planine med »Na Ravnem« in »Močile«, ne samó nekaj dnij, ampak ves pašni čas. Zató niso hoteli vzprejeti ponudbene odškodnine (32 šil.), dasiravno se je ta malone popolnoma ujemala z vrednostjo sira; zakaj posest in poraba obeh studencev jim je bila dražja od davka, katerega so dajali cerkvi.

Da bi ohranila red in varnost posestva, skrbeti bi bilo bleški gospóski za to, da se poravnajo pravdalci ali da se vsaj zavežejo, držati se pogodbe, katero je sklenila komisija. Ukrenila ni niti tega, niti ónega.¹⁾ Hartmann pl. Kreyg se je pritoževalcem celó porogal, rekoč: »Kar se tiče Češnjičanov, zadoščalo bode tudi nadalje, da je bila komisija na lici mesta ter si ogledala preporni svet in da je upravnik spisal pogodbo.«²⁾

Vrhu tega imamo še več slučajev nedostatne uprave in nemarnega pravosodja. Srenje in zasebniki so prosili graščino pravice, varstva in obrane, toda brez uspeha. Zabrezničanje so zaman prosili pomoči proti Žeravničanom, ki so jim motili posest drvišča in gonili svojo živino na njih planine;³⁾ srenje Podhom, Spodnje Gorje, Višelnica in Laze so tožile, da rabijo Kreygovi podložniki njih planine in, kakor pravijo samí, na povelje graščákovo;⁴⁾ kovači jeseniški so se hudovali, da jim delajo Blejci in rovtarji Gorenje Bele škodo na travnikih in občinskem pašniku⁵⁾, takisto rovtarji Sv. Jovana v Bohinji Studorovcem.⁶⁾ Župan zagoriški, Kristijan Muselj, tožil je, da so mu ujedli graščinski psi sedem glav dróbnice, ne da bi ga bila graščina odškodila⁷⁾, župan podhomski, da mu je skriven nasprotnik zažgal v Lazah gospodarsko poslopje in da nihče ne zasleduje zločinca⁸⁾. Matevž, tlačan rádovljiški, prosil je, naj se mu povrne krčevina, iz katere ga je izgnal Hartmann pl. Kreyg baje zató, ker ni hotel plačevati desetine graščini bleški, ampak po stari navadi občini rádov-

¹⁾ II., str. 113.: »Der Paradeis[er] yst mit etlichen purgern, verwesern vnd edel-
lewt zu dem von Kreyg geritten vnd sein nit zw vns kommen auf der kays. M.
grundt . . .«

²⁾ VI., str. 127. » . . . ich wais auch Kainerlay geschäft noch beuelch, so ich mit
den von Stodorf in yier gemain ainigerley inngriff zv thun«.

³⁾ I., 109.

⁴⁾ I., 109.

⁵⁾ I., 110.

⁶⁾ II., 114. Jednako pritožbo so predložili Gorjanci, V., 119.

⁷⁾ III., 115. in VI., 128.

⁸⁾ I., 110. in V. 123.

ljiški¹⁾. Drug tlačan, Florijan, prosil je, naj se kaznuje njega nasprotnik, ki ga je težko poškodoval na telesi.²⁾

Na pritožbe, da se je motila posest, odgovarja Hartmann pl. Kreyg navadno, da je odredil návod, h kateremu pa niso prišli tožniki. Toda ni misliti, da so vselej izostali prav tisti, katerim se je godila krivica. Verjetneje je, da je graščák molčé dopuščal svojim podložnikom kratiti pravice njih sosedov, kakor je sam sezal v pravice sosedne graščine. Dokaz temu so napomenjene motitve in ponovljena zagotovila kmetov.³⁾ Kreyg sam ali Kreygov opravnik jim je to ukazal. Sevéda gospóda ni pomislila, da kmet, ki se je odvadil redu, ne spoštuje tuje posesti in da bode prej ali slej prav takó nespodobno ravnal s posestjo graščákovo.

Da je bilo takrat nujno potrebno popraviti pravosodje, kaže suplikacija, katero so predložili Blejci briksenskemu škofu leta 1515. Iz odgovora graščinskega imetnika vidimo, da se je ječil nekov obdolženec 23 let v grajski ječi bleški, ne da bi se mu dokazala krivda pred sodnikom. Šele potem, ko porok jetnikov, kmet Vrban Pretnar, že ni hotel plačevati troškov za hrano, dejal je Jurij pl. Pucheimški, da ga ne bode več ječil.⁴⁾ Kakor torej kaže ta slučaj, izvrševala je graščina sodno oblast takó, da se je ujemala s koristjo sodnikovo, ne pa s pojmom pravice.

Vse te navedene razmere kažó, da so ob obratu XV. veka nastale vzpričo zvišanih davščin, težje tlake in drugih novih terjatev in nedostatnega pravosodja v vsch strokah fevdne podložnosti zmede med kmeti in graščáki. Toda moti se, kdor méni, da so kmetje samó zaradi zvišanih davkov prijeli za orožje. Razven previsoke mrtváščine niso niti zvišani davki (prenaklade, prijemščine, stavbnine, globe) niti težja tlaka, niti omejitve ribstva, drvaščine, lovstva in užitne pravice do planinskih pašnikov toli tlačile kmeta, da bi pogubile njega blaginjo. Bohinjski Češničanje so celó izrekli, da bodo radovoljno dajali óno izredno naklado, katero je dal cesar Maks od kranjskih stanov pobirati za vojsko, kadar bi jo zahteval od njih naravnost.⁵⁾ Kmete

¹⁾ V., 119. in 120.

²⁾ I., str. 110.: »dem von Kreyg zv bevelchen, damit er dem Florian furderlich recht ergen lasse; darin soll er im der amtmann von kais. Majestät wegen dem Florian beistendig sein«. VI., 124. ³⁾ II., 114., IV., 116. ⁴⁾ XII., 148. in X., 140.

⁵⁾ IX., 138.: »Item auch von wegen der stewr, die wir auch keine nit geben wellen, ausgenommen Königl. M. an vns vordern vnd begern wirt vnd darzue ein versperten prief oder antwort schicken wirt zwischen die gemain, so seyn wir auch willig vnd vntertänig bey tag vnd bei der nacht mit leib vnd mit guet, mit wo seyn K M an vns begern wirt«.

je s6sebno vznemirjalo to, da so grašč6aki samovoljno izpreminjali določila graščinskih urbarjev. Vlastelini in imetniki graščin so iz dobičkarstva prestopali merila, zaznamenovana v urbarjih ter uvajali nove davščine in nenavadno tlako. Ker so pri tem prezirali določila urbarska in brez višjega pooblastila izpreminjali službene in davčne dolžnosti, bila je podoba, da hočejo kmetom izmekniti pravna tlà, na katerih je stalo njih podloštvo. Ako bi si dali izmekniti ta tlà, izročili bi se vsakemu samosilstvu graščakov. Kmetom se je dozdevalo, da se namerjajo grašč6aki, ki so samovoljno izpreminjali urbarje, na njih škodo obogatiti kolikor mogoče in jim nadalje popolnoma izmekniti pravna tlà, na katera so se iz teška povzdignili njih predniki. In res, grašč6aki so zahtevali takó visoke mrtváščine¹⁾, izvrševali kupno pravico toli krivično²⁾ in nakladali tolikanj obtežno (prekoredno) tlako³⁾ in vrhu tega takó nemarno skrbeli za njih varstvo⁴⁾, da je jelo kmetov v resnici skrbeti, ali jih ne utegnejo grašč6aki napósled spraviti v tisto brezpravno razmerje, v katerem so bili njih predniki v prvih 6asih nemškega nasilstva. Zató so prosili v vseh suplikacijah, naj ostane pri »starem urbarji, pri stari pravdi«. »Daj nam«, prosili so Blejci svojega škofa, »to, kar nam gré po pravici, pošlji nam stari urbar, in mi bodemo vaši milosti pokorni vsak čas in dajali, kar je po urbarji prav in zakonito«. ⁵⁾ Jednako so se izrekli Bohinjci, da bodo pokorni cesarskemu Veličanstvu in izpolnjevali dolžnosti, katere jim je nekdam naložil cesar Friderik slavnega spomina. ⁶⁾ Te prošnje tudi kažó, zakaj so si izvolili klic »stara pravda« za géslo v bóji.

Predno so se postavili z orožjem v bran, poskusili so še jedenkrat s prošnjo ustaviti graščinska novotarstva. Rádovljičanje in podložniki Polhovega Gradca so se obrnili naravnost do deželnega kneza, Blejci in Bohinjci pa do briksenskega škofa in do cesarja⁷⁾. Škof je v odloku ukrenil, naj v petek po nedelji »Cantate« (leta 1515.) predložé svoje pritožbe proti graščinskemu imetniku njemu osebno ali po škofijskemu svetovalci. Nató so Blejci izvolili nekaj odličnih poštenjakov in jim izročili zastopstvo. V pismu⁸⁾, v katerem to naznajo škofu, prosijo ga, naj izvoljencem popolnoma zaupa, naj ne

1) Glej str. 269. »Ljublj. Zvon« 1. 1891.

2) »Ljublj. Zvon«, str. 267.

3) »Ljublj. Zvon«, str. 331.

4) »Ljublj. Zvon«, str. 270.

5) X., 140.

6) XI., 141.

7) X. in XI., z dné 29. sušca leta 1515.

8) Izvirni spis z dné 8. vélikega travna leta 1515. se hrani v muzejnem arhivu.

méni, da imajo samó nekateri vzrok do pritožbe, ampak, kar bodo poročali njih poverjeniki, za tem težé, tega želé, to hočejo vsi ubogi občánje in podložniki bleške graščine. Dalje prosijo, naj škof ukrene, da bi jih Pucheimov oskrbnik, zató, ker prosijo pravice, »ne vtikal v luknjo in deval v klado«. »Sósebnó pa se pritožujemo: ako kdo umrje, bodisi gospodar, bodisi gospodinja, ósvoji si oskrbnik očinstvo in materinstvo, izžene ali razseli uboge sirotice in vzame njih imenje«.

Na te pritožbe je odgovoril graščinski imetnik, Jurij pl. Pucheim, da on sam ni obteževal kmetov niti z novo tlako, niti z novimi davki. »Kakor se mi je izročilo od prednikov, takó je ostalo«, ali: »Kakor se je ravnalo, prav takó se še ravna«, bile so njegove besede. On govóri toliko prav, kolikor sta že uvedla njega prednika, Jurij in Hartmann pl. Kreyg novih davkov in naklád. Kadar pa se ni mogel izgovarjati na imenovana Kreyga, pozival se je na gospodstvo, po katerem je dol in plan, stan in zemlja, krčevina in planina, iz kratka, ves kranjski svet, z vsemi ondu bivajočimi sužniki in sužnicami last gospodov in ne — kmetov in da se tem podari milost le takrat, kadar je prosijo »prav lepo in pridno«. ¹⁾ Kaj jim je škof odgovoril, ni móči zvedeti iz bleških listín, toda po nastopnih dogodkih ni dvojiti, da je zavrgel njih pritožbo v glavnih stvaréh. Prav takó je bilo njih sosedom in zaveznikom v Rádovljici in Polhovem Gradci, s katerimi so se cesarski poslanci že prej poganjali v Kranji. Toda glas, v katerem se je zagovarjal Jurij pl. Pucheim in utrjal gospodsko pravico, dal je kmetom vedeti, da jih hoče gledé na imenje in življenje spraviti pod samosilstvo graščinsko in ukleniti v težki jarem prvotne sužnosti nemške. Da se te ubranijo, zgrabili so za orožje.

¹⁾ XII., str. 145.

Moja sreča.

Dom ne hrani moj pokojni
Svètlega bogastva v sebi,
Vènder v njem jaz čuвам základ,
Kakor ni ga, svet, na tebi!

In ta základ, ki mi dražji
Kot svetá zlató bliščeče,
Milejši kot svit očesa:
Moj otrók je — vir mi sreče.

T. Doksov.

